

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA MODA VE SANAT İLİŞKİSİ

İrem AKDEMİR

F. Deniz KORKMAZ

Araş. Gör. Eskişehir Teknik Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Tekstil ve Moda Tasarım Bölümü
iakkus@eskisehir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3529-6513>

Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi
Görsel Sanatlar Bölümü
fdenzkorkmaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2201-5070>

Atıf / Citation: Akdemir İ. & Korkmaz F.D. (2021). Sürdürülebilirlik Bağlamında Moda ve Sanat İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 10(1). 191-207.

Öz

Dünyadaki bilimsel gelişmeler, endüstrileşme, yaşam standartlarının değişmesi ve hızlı nüfus artışıyla birlikte insanlar daha fazla üretmeye ve tüketmeye başlamıştır. Artan tüketim oranları kaynakların hızla tükenmesine ve atık maddelerin çoğalmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, son yıllarda sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Çevreyi olumsuz yönde etkileyen, üretim ve tüketimin en çok olduğu alanlardan birisi de moda ve tekstildir. Bu alanda, tüketim öncesi ve tüketim sonrası oluşan atıkların çeşitli yollarla geri ka-zandırılarak tekrar kullanımı sağlanmaktadır. Bu sayede, atıkların çevreye olumsuz etkisi en aza indirgenerek, ürünlerin kullanım ömrünü arttırmak hedeflenmektedir. Çalışmada, sürdürülebilirliğin moda ve tekstil sektörüne ne şekilde etkide bulunduğu araştırılmış ve bunun sanat ürünlerine yansımaları örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Moda, Sürdürülebilir Sanat

RELATIONSHIP OF FASHION AND ART IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY

Abstract

People have started to produce and consume more with the scientific developments in the world, industrialization, change of living standards and rapid population growth. Increasing consumption rates have led to the rapid depletion of resources and the proliferation of waste materials. In this respect, the concept of sustainability has started to gain importance in recent years. One of the areas that affect the environment negatively and where production and consumption is the most is fashion

and textile. In this area, pre-consumption and post-consumption wastes are recovered in various ways and reused. In this way, it is aimed to increase the lifetime of the products by minimizing the negative impact of wastes on the environment. In this study, the effect of sustainability on fashion and textile sector was investigated and its reflections on art products were examined with examples.

Key words: Sustainability, Sustainable Fashion, Sustainable Art

1. GİRİŞ

“Doğayla savaş halindeyiz. Eğer kazanırsak kaybedeceğiz”

Hubert Reeves¹

İnsanın doğadan uzaklaşarak yönünü teknoloji ve tüketime çevirmesi Sanayi Devrimi'yle başlayan bir süreçtir. Bu uzaklaşma başta doğanın fiziksel olarak görünümünde değişiklik yaratmış, ardından insan yaşamının her türlü görüntüsüne sirayet etmiş, sonrasında ise psikolojik boyutuyla insan yaşamına görünür etkiler bırakmıştır. Ortaya çıkan bu yansımaları olumsuz olarak değerlendiren bilim ve sanat insanları yaptıkları bilimsel/sanatsal çalışmaların sonucunda insanın doğadan kopuşunun olumsuzluğunu imlemek ve farkındalık oluşturmak adına kimi kavramlar ve karşıt duruşları içeren eserler üretmişlerdir. Bilinçsiz tüketimin olumsuzluklarını tüm boyutlarıyla geniş kitlelere duyurabilme çabasına giren kimi sanatçılar ekoloji, sürdürülebilirlik kavramları kapsamında üretilere yönelmişlerdir.

Sürdürülebilirlik kavramı temelinde sürekliliğin, devamlılığın sağlanması anlamına gelmektedir. Çevrenin iyileştirilmesi, kaynakların doğru kullanılması, insanların çevreye karşı sorumluluğunun ve duyarlılığının artırılması için gerekli girişimlerde bulunulması sürdürülebilirlik kavramının amacına uygun düşen uygulamalardır. İnsan eli değen her alan için sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir. İnsan, her zaman ihtiyaç duyan ve yaşamını devam ettirebilmek için bu ihtiyacını karşılaması gereken bir varlıktır. Yeme, içme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için öncelikle üretmek zorundadır. Zaman içinde teknolojiye ve bilimde yaşanan gelişmeler ile birlikte insanların üretme imkânları değişmiş, daha kolay üretebilir ve ürettiğine daha kolay ulaşabilir bir duruma gelmiştir. Yaşam olanaklarının artması tüketimi arttırmıştır. İnsanların tüketimi, doğrudan ve dolaylı olarak çevreyi olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple, gelecek kuşaklara ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir doğa ve insani şartlarda yaşayabilecekleri bir dünya bırakabilmek için sürdürülebilirlik kavramı önem teşkil etmektedir.

Temel ihtiyaçlardan biri olan giyinme, moda adı altında fazla tüketime sevk eden bir alan haline gelmiştir. Sürekli değişen ve aslında kendi içinde birbirinin tekrarı olan moda eğilimleri ve moda iktidarları aracılığıyla, modası geçmiş algısı yaratılarak, yeni ve moda olanın tüketileceği bir satış alanı yaratılmaktadır. Hammaddenin üretilmesi sırasında, nihai ürüne ulaşana kadar olan

¹ *Sürdürülebilirlik, ekoloji, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, insanların neden olduğu meydana gelen kirlenme ve kaynakların yok oluşu gibi konular üzerine çalışan Kanadalı astrofizikçi.*

süreçte ve ürünün tüketimi sonrasında oluşan atıklar, çevreyi kirletmekte ve fazla üretim zaman içinde doğal kaynakların tükenmesine sebep olmaktadır.

Her alanda olduğu gibi moda ve tekstil alanında da sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bazı moda markaları buna ürün satışında düzenledikleri kampanyalarla, üretimde kullandıkları malzemelerle, bazı tasarımcılar vintage mağazalarda ikinci el kıyafetleri satışa sunarak ya da tekrar tasarlayıp başka bir ürüne dönüştürerek dikkat çekmektedir. Sanatçılar ise kullanılmış kıyafetleri, atık ya da atıl durumda bulunan malzemeleri sanat ürününe dönüştürerek sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramını odak noktasına alan bu çalışma, ihtiyaç ve tüketim kavramları çerçevesinde değerlendirilerek moda alanında insanların üretim ve tüketim fazlalıkları ile ilişkilendirilmiştir. Sürdürülebilirlikle ilişkili olarak oluşan kavramların, moda ve tekstil sektöründeki işlevleri açıklanmaya çalışılmış ve sektöre ne şekilde etkide bulunduğu araştırılmıştır. Bu doğrultuda, moda ve tekstil sektöründe oluşan üretim ve tüketim atıklarının kullanımı ile sanat alanında üretilen sanat eserleri analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, sanatçıların estetik bir bilinç ile ortaya koydukları eserlerinin izleyici üzerinde oluşturduğu farkındalık ve sürdürülebilirliğe katkısını açıklamak amaçlanmıştır.

2. TÜKETİM TOPLUMU İÇERİSİNDE İHTİYAÇ VE TÜKETİM KAVRAMLARI

İhtiyaç ve tüketim kavramları için çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Nelerin ihtiyaç nelerin ihtiyaç fazlası tüketim olabileceği günümüz toplumunda insanlar için farklılık gösterebilmektedir. En genel anlamıyla ihtiyaç, “bir yoksunluğun, eksikliğin ve dengesizliğin giderilmesi”, olarak tanımlanırken, tüketim ise Raymond Williams’a göre “tahrip etmek, harcamak, israf etmek, bitirmek” olarak tanımlanmıştır (Featherstone, 1996; akt. Dal, 2017: 4; Yanıklar, 2010: 25). Maslow, tüketimin bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasını 5 aşamadan oluşan ihtiyaçlar hiyerarşisi ile ifade eder. Fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisini oluşturmaktadır (Yıldırım, 2015). Bu aşamalar açlık, susuzluk gibi fizyolojik ihtiyaçların karşılanması ile başlar. İhtiyaçların karşılanması bir sonraki aşamada diğer ihtiyaçların karşılanmasını gerekli kılar ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı ile biter.

Tablo 1. Hegel’in Etik Yaşam Sistemi’nde ihtiyaç aşamaları (Fraser, 2008: 81)

				Birinci aşama
İhtiyaç	→	Haz		
				İkinci aşama
İhtiyaç	→	Çalışma	→	Haz
				Üçüncü aşama
İhtiyaç	→	Çalışma	→	Alet → Çalışma → Haz
				Dördüncü aşama
İhtiyaç	→	Çalışma	→	Artık → Para → Haz

Hegel’in ihtiyaç aşamaları, insanın tatmini anında ihtiyacın aldığı biçimlere göre şekillenir. İlk aşamada ihtiyaç hemen giderilir. İkinci aşamada, insan ihtiyacını gidermeden önce nesne üzerine

çalışmaya başlar. Üçüncü aşamada, ihtiyaç giderilmeden önce ihtiyacı karşılayacak, insanların işini kolaylaştıracak alet yapmak için çalışılır. Dördüncü aşamada, makine kullanımının ve iş bölümünün artması, üretkenliği ve dolaylı olarak artık üretimini arttırır. Bu para biçimine, para ise insanların ihtiyaçlarını gidereceği son aşama olan hazzı ulaştırır.

Hegel, ihtiyaç kavramını belirli sanat biçimlerini incelerken de ele almıştır. *“İnsanların daha yüksek veya manevi ihtiyaçları altında doğal ihtiyaçlarından doğar”*, görüşünü savunmuştur (Fraser, 2008: 119). Bu bağlamda, Hegel’e göre sanat üretmek ve seyretmek bir ihtiyaçtır. Bunun, kendini gerçekleştirme ihtiyacının ve dolaylı olarak doğal ihtiyaçların bir biçimi olduğu görüşündedir.

“Tüketimin çıkış noktasında, meşru olsun olmasın, bir ihtiyaç söz konusudur. Dolayısıyla tüketim faaliyeti, ihtiyacın duyulması ya da hissedilmesiyle başlanır” (Torlak, 2000: 27). İnsanoğlu varlığını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını giderebilmek için tüketmeye başlamıştır. Ancak, tüketim sadece ihtiyacın karşılanması ile sınırlı kalmamıştır. Sosyal, kültürel ve fizyolojik bir ihtiyaç olarak doğan tüketme eylemi, günümüzde insanların arzu, istek ve hayallerini karşılayabilmesi, toplum içinde kendini var edebilmesi ve kabul görebilmesi için bir araç, bir gösterge niteliği taşıyor hale gelmiştir. Bu bağlamda içinde yaşadığımız toplum, insanları tüketime sevk eden farklı güdüleri ortaya çıkarmıştır.

“Tüketim toplumu aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekeli yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzıdır” (Baudrillard, 2018: 95). Baudrillard’ın söylemini destekleyen toplumu tüketime alıştırma ve bunun ekonomik bir sistem üzerinden yapılmasını destekleyen en önemli kanal modadır. *“Moda aynı zamanda bir endüstri, sistem, görsel bir yargı aracı ve insan ilişkilerini etkileyen bir kapitalist güçtür”* (Busch, 2017: 35). Egosunu tatmin etmeye, statüsünü yükseltmeye ve toplum içinde kendini görünür kılmaya çalışan insan bunu tüketerek gidermekte ve modayı bir araç olarak kullanmaktadır. İhtiyaç olmayan ürünlerin ihtiyaç algısı yaratarak moda olanın tüketilmeye sevk edilmesi, modanın kapitalist bir güç ve gösterge olduğunu desteklemektedir.

İnsanlığın ihtiyaçlarını giderebilmek için tüketmeye başlaması ve zaman içinde bunun israf boyutuna gelmesi, içinde yaşadığımız doğaya zarar vermeye başlamıştır. Bu sebeple, son yıllarda sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaya başlamıştır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

İçinde yaşadığımız doğa, insanın tüketme arzusu ve çevreye olan aşırı müdahaleleri nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte doğaya verilen zarar gün geçtikçe çoğalmış ve bu doğrultuda endüstrileşme, insanın tüketme eğilimini arttırmıştır. Artan tüketim, insanın ihtiyacını karşılayan her sektörde üretim artışına sebep olmuştur. Üretim sonucu zararlı atık ve artıkların oluşması, bunların havaya ve suya karışarak kirliliği arttırması, doğal kaynakların azalması, ormansızlaşma, iklim değişimi gibi pek çok açıdan çevreye zararlı etkileri bulunmaktadır. İnsanların bilinçsiz ve ihtiyaç fazlası tüketiminin olumsuz sonuçları ise sürdürülebilirlik kavramının doğmasında etken olmuştur.

Sürdürülebilirlik kavramı, süreklilik ve daimi olma esasına dayanmaktadır. Sürdürülebilirlik, kaynakların devamlılığının sağlanması ve bu devamlılık için koruma bilincinin oluşturulmasını gerekli kılar.

“Hem aktif hem de proaktif² bir yapıya sahip olan sürdürülebilirlik kavramı, bir toplumun, ekosistemin ya da sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan ya da sistemin ana kaynaklarına aşırı yüklenmeden devam ettirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır” (Karaman, 1996: 102).

1960 ve 1970’lerde Batı’nın sanayi merkezli büyüme girişimlerinin çevreye verdiği tahribatla, çevre korunmasına önem verilmeye başlanmıştır. Bu sebeple, bu dönemdeki çevreci hareketler, sürdürülebilirliğin öncü hareketleri olarak değerlendirilmektedir. Rachel Carson, 1962’de yayınladığı “Silent Spring-Sessiz Bahar” isimli eserinde, o zamanın tüm toplum katmanlarında dikkat çeken açıklamalara yer vermiştir. Genel olarak gerçekleştirilen tüm çevre hareketleri ile çevrenin tüm insanların sorumluluğunda olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sergilenen bu yaklaşımlar sürdürülebilirlik açısından önemli görülen dört ana unsuru bir araya getirmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

- İnsanoğlu ile doğa arasındaki spritüel bağlarla ilgili bir bilinç oluşması,
- Doğanın tüm parçalarının birbirleriyle olan biyolojik bağlantısı hakkında derinlemesine bir bilgi birikimi,
- İnsanoğlunun çevreye verdiği ve vereceği potansiyel zararlarla ilgili kaygı oluşması,
- Etik değerlerin tüm çevreci eylemler için gerekli olduğuna ilişkin güçlü bir bilinç oluşmasıdır (Türkmen, 2009: 11).

Düzenlenen uluslararası etkinliklerde alınan kararlar ile sürdürülebilirlik kavramının toplumlar tarafından tanınırlığı ve etki alanının artmasını sağlamak, insanlara çevre bilincini kazandırmak hedeflenmektedir. Bunun için 1970’lerden bu yana çeşitli etkinlikler sürdürülmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk kez 1972’de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’na konu olmuştur. Bir sivil toplum kuruluşu olan “Clup of Rome”un “Limits to Growth” başlıklı çalışması ile kaynakların tüketiminin doğal çevre üzerinde tahribata sebep olduğuna ve bunun ekonomi ile doğal çevre arasındaki bağlantısı üzerine dikkat çekilmiştir (Kaypak, 2011). Bu konferansta kabul edilen Stockholm Bildirgesi ile “*çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözetken, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler, ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramının temel dayanaklarını ortaya koymuştur*” (Türkmen, 2009: 13).

1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu’na göre sürdürülebilirlik; “*şu anki gereksinimleri gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama yeteneklerini tehlikeye atmaksızın karşılamak*”, olarak tanımlanmıştır (WCED, 1987: 39). Yapılan tanımında, insan gereksinimleri geniş bir anlamda ele alınmıştır. Doğal kaynak kullanımının şu anki toplumlar için olduğu kadar gelecek kuşaklar

² Proaktif, “zamanından önce değişiklik yaparak önlem alınan; önceden davranılan” anlamına gelmektedir (Cambridge Dictionary, 2020).

için de önem arz ettiği, bilinçli tüketimin çevre, ekonomi ve kalkınma açısından topluma olumlu etkileri olacağı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda raporda, sürdürülebilirlik kapsamında 3E olarak bilinen ekoloji, ekonomi ve eşitlik kriterlerine yer verilmiştir.

1992’de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio Deklarasyonu ile benimsenen “Gündem 21”; *“doğal kaynakları daha verimli kullanarak yerleşim yerlerinin daha iyi yönetilmesini ve ortak küresel çıkarların korunarak yeryüzündeki yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen hareket planıdır”* (Altunbaş, 2004: 107). Buna göre, üretim ve tüketim hareketlerinin sürdürülebilirliğe katkı sağlaması açısından değiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2012’de Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması çerçevesinde yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal çerçevesi konuları tartışılmış, “İstedığımız Gelecek (The Future We Want)” adını taşıyan bildirgeyle çevreyi koruma amacına uygun kalkınmanın ve sosyal gelişimin temel ilkeleri belirlenmiştir (Birleşmiş Milletler, 2012).

Yukarıda da açıklandığı üzere sürdürülebilirlik, toplumun her tabakasını etkileyen farklı disiplinlere konu olan bir kavramdır. 1970’lerden günümüze yapılan çeşitli uluslararası etkinlikler ile yaşanan ve yaşanabilecek olan olumsuz sonuçlar ele alınmış ve bu doğrultuda gerekli önlem ve öneriler tartışma konusu olmuştur. Bu konu başlıkları ise küreselleşme, sosyal sorumluluk girişimleri, şirket reformları, ekolojik bilinç, iklim değişiklikleri, insan hakları, nüfus artışı, sağlık, bio-çeşitlilik, işçi hakları, sosyal adalet, kadın hakları, toplum politikaları, ticaret ve organik tarım gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Takuş, 2010: 117). Üretim ve tüketim ilişkileri, çevreye ve ekonomiye etkileri bağlamında sürdürülebilirliğe konu olan başlıca alanlardan birisi de modadır.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE MODA

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan giyinme, günümüzde moda adı altında ihtiyaç fazlası tüketime sevk eden bir alan konumundadır. Giyinmenin öncelikli amacı olan örtünme; zaman içinde kişinin toplum içinde kendini görünür kıldığı ve tüketerek kendisini tatmin ettiği bir araç haline gelmiştir. Değişen moda eğilimleri ve moda iktidarları kısa zaman aralığında sürekli yeni olanı öne sürmekte ve bunu moda aracılığıyla yapmaktadır. Bu doğrultuda, *“mevcut moda endüstrisi paradigması, en ucuza, en hızlı sürede en iyi ürünleri”* tüketiciye sunmaktadır (Lawless ve Medvedev, 2016: 42). Ürünlerin ucuz fiyatlarla satışa sunulması, insanların kolayca moda olana ulaşabilmesini sağlamış ve daha fazla tüketmesine yol açmıştır. Üretim sistemlerindeki bu artış hızlı moda³ olarak tüketiciye sunulmuştur. Moda ve tekstil sektöründe üretimin artması çevreyi olumsuz yönde etkilemiş ve bunun sonucunda sürdürülebilir moda hareketi gelişmiştir.

“Global ekonomi politikaları çerçevesinde şekillenen konvansiyonel moda sisteminin kültürel, tarihi, etik ve ekolojik değerleri göz ardı eden üretim yapısına karşın; niteliği nicelikten üstün tutan ve yaşam döngüsü uzun ürünlerin değer kazandığı bir yapıyı savunuyor sürdürülebilirlik” (Atalay, 2015: 31).

³ *“Hızlı moda, mevcut lüks moda eğilimlerini taklit eden düşük maliyetli giyim koleksiyonlarını ifade eder”* (Joy, Jr, Venkatesh, Wang, ve Chan, 2012: 273).

Sezonluk moda eğilimlerinin aksine hızlı moda perakendecilerinin geliştirdiği, kısa süre içerisinde raflarda bulunan ürünlerin tüketilmesi ve yerine yenisinin getirilmesi anlayışı, tüketiciyi sürekli yeni moda ürünlerini alma eğilimine sevk etmiştir. Sürekli tekrar eden moda hareketi, bu sayede daha hızlı hareket eden bir kısır döngü içerisine girmiştir. Sürdürülebilir moda, hızlı modaya karşıt bir hareketi benimsemektedir. Bu sebeple, moda ürünlerinin ne kadar talep gördüğünün aksine, onların üretim yöntemleri, ham maddesi ve kullanım ömrü gibi özelliklerine dikkat çekmektedir. Zaman içinde sürdürülebilir moda ile eş değer nitelikte yavaş moda⁴, etik moda⁵ gibi kavramlar türetilmiştir. Her ne kadar birbirinden ayrılan yönleri olsa da temelinde çevreye duyarlılık esas olmuştur. Sürdürülebilir moda, insan ve doğa ilişkisine vurgu yaparken, bireylerin sosyal sorumluluk sahibi olmasına dikkat çekmektedir.

Moda ve tekstil sektörü çevreye en çok zarar veren alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürünlerin üretim ve tüketimi arttıkça çevreye verilen zarar da o oranda artış göstermektedir. Bu alanda önemli miktarda tekstil ve giysi atığı oluşmaktadır. Ülkeler arasında atık miktarında farklılıklar görülmektedir. ABD'de yıllık yaklaşık 9,3 milyon ton (kişi başına yılda yaklaşık 31 kg), Almanya'da 1,9 milyon ton (kişi başına yılda 23 kg), İngiltere'de 1,1 milyon ton (kişi başına yılda 18 kg) atık çıkmaktadır (Fletcher, 2014: 116). Bu miktarların yıllar içinde daha fazla artacağı düşünülmektedir.

Tekstil Geri Dönüşüm Kurumu, tekstil geri dönüşüm malzemelerini tüketici öncesi ve tüketici sonrası atık olarak sınıflandırmaktadır. Bazı kaynaklar buna endüstriyel atıkları da dahil etmektedir. Tüketici öncesi atıklar, üretim sırasında ortaya çıkmakta olup, lif, iplik, teknik tekstil, hazır giyim ve pamuk endüstrilerinin üretimleri sırasında oluşmaktadır. Tüketici sonrası atıklar ise sahibinin ihtiyaç duymadığı, ürünün küçük yada büyük gelmesi, modasının geçmesi gibi sebeplerle atmaya karar verdiği giysi ve ev eşyalarını kapsamaktadır. Bu eşyalar genellikle belediyelerin atık depolama alanlarına atıldığı gibi ikinci el eşya olarak satılabilmektedir (Cuc ve Vidovic, 2011).

Fazla miktarda atık oluşması tekstil atık işleme stratejileri geliştirilmesinde etken olmuştur. Bu doğrultuda, 3R olarak bilinen azaltma (reduce), tekrar kullanım (reuse), geri dönüşüm (recycle) ve enerjinin geri kazanımı üzerine çalışmalar önem kazanmıştır. 4R stratejisi ise buna yeniden satın almayı (rebuy) dahil etmektedir. Tekstil atık işleme stratejileri, tüketici sonrası atıkların çevreye olumsuz etkilerini iyileştirmeyi ya da ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Azaltma, ürünün tamamının ya da parçalarının tamiri, yenilenmesi ile kullanım ömrünü uzatarak, kaynakların korunmasına katkı sağlar. Tekrar kullanım, kullanılmayan eşyaların çeşitli şekillerde

⁴ "Yavaş moda akımı, modanın üretim, tasarım ve tüketim döngüsü çerçevesinde daha ekolojik, sürdürülebilir ve etik bir moda anlayışını vaat eder" (Kipöz, 2015: 63). "Üretim kaynaklarının ve çevrenin hızlı moda ile yaratılan etkisinin azaltılması adına ortaya çıkan bir yaklaşımdır" (Mangır, 2016: 150). Bu kavram ilk kez Kate Fletcher tarafından kullanılmıştır (Fletcher, 2007).

⁵ "Genel anlamıyla kavram; ekolojik ürün, çalışma koşulları, adil ticaret ve sürdürülebilir ürün gibi başlıkları kapsamaktadır. Günümüzde tekstil ve moda endüstrisi içindeki yeri ile 'Etik Moda', emek sömürücülüğü, çevresel zarar, tehlikeli kimyasalların kullanımı, atık maddelerin ortaya çıkması ve hayvanların deri ve kürkleri için öldürülmesi gibi sorunları vurgulamayı amaçlamaktadır" (Foglar, 2011: 22; Özlü ve Saatçioğlu, 2015: 90).

farklı kişilere ulaşmasını sağlayarak kullanımının sağlanmasıdır (Eser, Çelik, Çay, ve Akgümüş, 2016). Geri dönüşüm, daha önce kullanılmış elden çıkarılan atık malzemelerin çeşitli yöntemlerle işlenerek yeni ve kullanışlı bir ürün haline getirilmesidir. 4 farklı geri dönüşüm teknolojisi bulunmaktadır.

“Birincil geri dönüşüm bir ürünün orijinal haline geri dönüştürülmesidir; ikincil geri dönüşüm, atığın, orijinal halinden farklı bir uygulama alanına sahip olabilen ve daha düşük fiziksel, mekanik ve kimyasal özelliklerde yeni bir ürüne dönüştürülmesidir; üçüncül geri dönüşüm, atığın piroliz, gazlaştırma ve hidroliz yoluyla basit kimyasallara veya yakıtlara dönüştürülmesidir; dördüncül geri dönüşüm ise katı atıkların yakılması ile oluşan ısıdan yararlanılmasıdır” (Wang, 2006; akt. Eser ve diğerleri, 2016: 51).

Bu yöntemlerle geri dönüştürülen giysi atıkları yeni bir giysi olarak üretilip kullanılabilirdiği gibi temizlik bezi, izolasyon ve dolgu malzemesi olarak da kullanılabilir. Atık ürünlere, yeniden değer kazandırılması ve tekrar kullanılmasıyla ileri dönüşüm (upcycling) sağlanmaktadır. Bir malzemenin ya da ürünün tasarlanarak başka bir ürüne dönüştürülmesini kapsamaktadır. Buna aynı zamanda geri kazanım da denilebilir (Yıldırım, 2017).

Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, çevreye duyarlılığın artırılabilmesi için moda ve tekstil alanında çeşitli uygulamalar ve girişimlerde bulunmaktadır. Bu, kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenerek gerçekleştirildiği gibi kişilerin bireysel yaklaşımları ile de dikkat çekilen bir çalışma alanı haline gelmiştir.

5. GÜNÜMÜZ SANATINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Günümüzde birçok sanatçı sürdürülebilirliğe farklı açılardan yaklaşmaktadır. Nitekim sürdürülebilirliğe konu olan sadece moda ve tekstil alanı olmadığı gibi sanat eserlerinde kullanılan malzemeler de tekstil içerikli malzemelerle sınırlı kalmamıştır. Plastik ve cam şişeden pile, sigara izmaritinden kağıda kadar günlük yaşamda kullanılan ve çevreye zarar veren birçok şey, sanat gibi entellektüel bir alan içerisinde estetik ifade biçimlerine dönüştürülebilmektedir. Malzeme kullanımı dışında sürdürülebilirliğin özüne itafen kavramsal yaklaşımlar ve farklı içerikler ile de dikkat çekilmektedir. Çalışmada yer verilen eserlerde ağırlıklı olarak tekstil ürün ve malzemeleri kullanılmakla birlikte plastik, kağıt, takı ve boncuk gibi farklı niteliklerde malzemelerin de eserlerde kullanılması sebebi ile daha genel bir başlık altında değerlendirilme gereği duyulmuştur.

Genel anlamda üretimin olduğu her alanda tüketim öncesi ve tüketim sonrası atıklar oluşmaktadır. Ancak bireyler bunun çok fazla bilincinde olmamakla birlikte tüketim toplumunun cezbedici ortamında tüketilen şeyin gerek kendisine gerek çevreye verdiği zarar hakkında bir fikir sahibi olsa bile gerekli özeni gösterememekte veya göz ardı edebilmektedir. Üretim ve tüketim rakamlarında durmaksızın yaşanan artış ile dikkat çeken moda ve tekstil sektöründe bir duyarlılık gelişmiş ve çeşitli şekillerde dönüşüm sağlanarak alıcı-satıcı-izleyici açısından farklı girişimlerde bulunarak farkındalık oluşturmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda tüketim öncesi ve tüketim sonrası oluşan atıklar değerlendirilerek tekrar kullanıma sunulduğu gibi, kişi veya kişiler tarafından bu malzemeler işlenerek sergilenebilir sanat ürünleri haline getirilmektedir. “*Sanat işlerinin takipçileri, sanatı onu izleyerek tüketirken, modanın takipçileri modayı kıyafetler giyerek tüketirler*” (Kawamura, 2016: 152). Giyerek tüketilen nihayetinde atık durumuna düşerken, izleyerek

tüketilen, tüketilmiş bir ürünün veya malzemenin dönüştürülmüş bir hali olarak sunulmaktadır. Böylece atık durumdaki malzemeler uzun yıllar sergilenebilir ürünler olarak gelecek kuşaklara aktarılabilmektedir.

Tüketim öncesi ve sonrası atık denim kumaşları sanat çalışmalarında kullanan Deniz Sağdıç, oluşturduğu portreler ile atıkların geri kazanımına önemli bir örnek oluşturmaktadır (Görsel 1). Denim⁶, ırk, dil, din, yaş fark etmeksizin toplumun her kesiminden insanın kullanabildiği bir üründür. Tüketen insanı ortak paydada buluşturabilen bir ürün olması, malzeme bakımından denimi önemli kılmaktadır. Sanatçı kumaşın farklı tonlarını kullanarak, oluşturduğu kompozisyonlarla bir araya getirmiş ve bu sayede derinlik algısı yaratan portreler oluşturmuştur. Kemer köprüleri, fermuar, düğme gibi denimin her parçasını değerlendirerek sanat çalışmalarında kullanmıştır.

Görsel 1. Deniz Sağdıç, Tenim Denim

Kaynak: <http://www.denizsagdic.com/project.html> (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2020)

Denim kumaş ilk olarak işçi pantolonu üretiminde kullanılmıştır. Zaman içinde popülerlik kazanarak dünya çapında kabul görmüştür. Çalışmalarında denime yer veren sanatçılardan bir diğeri ise Ian Berry'dir. Sanatçı, ünlü isimlerin portreleri, günlük hayatta karşılaştığımız anlardan görüntüler ve çeşitli enstalasyonlarında denimi kullanmaktadır. Kullandığı denimleri kişilerden ve çeşitli firmalardan topladığı bağışlar ile sağlamaktadır. Deniz Sağdıç örneğinde olduğu gibi Ian Berry'nin de çalışmalarını özel kılan eski, kullanılmayan denim kumaşlardan oluşturması ve denim kumaşın dünya çapında yaygın bir giyim eşyası olarak kullanılıyor olmasıdır. Ian Berry, şehir yaşamının yalnız veya daha az çekici yanlarını tasvir ederek melankolik kentsel sahneler yaratmaktadır (Görsel 2). Her bireye ulaşabilen nitelikte bir malzeme olan denimi ve yalnızlaşan insanı çalışmalarında ele alarak bu ikiliğe vurgu yapmaktadır. "Gizli Bahçe" isimli enstalasyonunda gülden, kaktüse, krizanteme kadar çeşitli çiçek ve bitkiyi denim kumaşlar ile oluşturarak izleyicinin üzerinde yürüyebileceği interaktif bir çalışma gerçekleştirmiştir (Görsel 3). Çocuklar için oluşturulan bu enstalasyon, günümüz çocuklarının doğayla daha az etkileşim içinde olduğuna, teknoloji bağımlısı bireyler olarak yetiştiğine gönderme yaparak yalnızlaşan bireylere ve gelecek nesillere dikkat çekmektedir.

⁶ Denim; blue jeans ve kot gibi isimlerle de ifade edilmektedir. Spor giyim üretiminde kullanılan bir kumaş türüdür.

Görsel 2. Ian Berry, Yaşam Döngüsü, Denim on Denim

Kaynak: <https://enjeanuity.wordpress.com/2016/11/28/ian-berry-behind-closed-doors-denim-art-exhibition-at-catto-gallery/> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2020)

Görsel 3. Ian Berry, Gizli Bahçe, 2017, New York Çocuk Sanat

Kaynak: <https://www.ianberry.org/secret>, (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2020)

Bir nesne, kelime ya da sembolün kullanımı zaman zaman kişiyi tüketime sevk eden somut içerikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketilen şeyin niteliğinden ziyade niceliğini değerli kılan ve tüketen kişi için herhangi bir topluluk içinde kabul görme, var olma çabasını görsel bir dil ile yansıtan kıyafetler ve onu temsil eden markalardır. Bunu yaptığı çalışmalarında elen alan Sabire Susuz, topladığı giysi etiketlerini toplu iğneler ile birbirine tutturarak oluşturduğu eserlerinde özgün bir yaklaşım sergilemektedir (Görsel 4). Giysilerin marka etiketlerini kullanarak tüketim toplumuna ve moda dikkat çekmektedir. İnsanların marka tutkusunu, marka giysiler giyerek kimlik kazandığı düşüncesini, birbirine tutturulan etiketler aracılığıyla sorgulamaktadır. Eserde yaratılan ironi ise etiketlerin toplu iğneler ile tutturulmuş olmasıdır. Bütünü oluşturan parçalar, toplu iğneler çıkarıldığı takdirde boş bir zemine dönüşmektedir. Böylece markayla kazanılan kimliğin geçiciliğine vurgu yapılmaktadır. Sanatçı, aynı çerçevede yaptığı çalışmaları ile tekstil malzemelerinin günlük yaşamımızın her anında yer almasına, tüketiciye olan yakınlığına ve tüketim toplumuna etkisine değinmiştir. Bu sayede, tekstilin moda ve sanat açısından ilişkisine farklı bir yaklaşımda bulunmuştur.

Görsel 4. Sabire Susuz, Alışveriş, 2011

Kaynak: <https://www.istanbulmodern.org/en/collection/photography-collection/5?t=3&id=1182>
(Erişim Tarihi: 5 Eylül 2020)

Sürdürülebilirliğe dikkat çekmek ve topluma duyarlılık kazandırmak adına son yıllarda önem kazanan geri dönüşüm, ileri dönüşüm, yeniden kullanma gibi kavramlara ek olarak Jane Perkins, kendisini yeniden yapıcı (re-maker) olarak tanıtmaktadır. Etrafta bulduğu hazır nesnelerin boyut, renk ya da şeklini herhangi bir değişikliğe uğratmadan çalışmalarında kullanmaktadır. Düğme, boncuk, takı, perde kancası, yay, oyuncak ve kabukları bir araya getirerek ünlü ressamların çalışmalarının benzerini, bulmuş olduğu nesnelere ile yeniden yorumlamaktadır (Görsel 5). Bu içerikle çalışmalarını gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Görsel 5. Jane Perkins, Vermeer'den sonra, İnci Küpeli Kız

Kaynak: <http://www.bluebowerbird.co.uk/pearl.htm> (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020)

Sürdürülebilirlik temasının yaygınlaşmasıyla üretilen çalışmalarda kullanılan malzeme, kapsam ve kavramlarda çeşitliliğin arttığı izlenmektedir. Konunun birçok alan tarafından ele alınmasıyla dünyada tanınırlığı artmasının yanı sıra bu alandaki üretimlerin içeriği de zenginleşmiştir. Sanat pratiklerinde genellikle siyaset ve kimlik konularına odaklanan Endonezyalı sanatçı Eko Nugroho, çevresel atıkların boyutunu görünür kılmak için üretimlerinde atık malzemeleri kullanmaktadır. Eserlerinde Endonezya'nın tatil beldelerindeki çevresel kirliliğin oluşturduğu tehdide karşı endişeyi dile getiren sanatçı, rengârenk görünüme sahip gösterişli eserler üretir. Deniz, plaj ve benzeri ortamlardan topladığı plastik şişe, kumaş, kâğıt vb. her türlü atıkla oluşturduğu devasa üretimleri aracılığıyla mevcut siyasi gücün atık kontrol politikalarına eleştiri getirmesinin yanı sıra yerel halkı uyarma amacı da taşımaktadır. Yaklaşık 300 kiloluk evsel atıktan oluşan, "Aşk Buketi" adını verdiği ve Bali'de gerçekleştirdiği çalışması,

adada birçok aktivist tarafından ilgi görmüş, farklı sanatçılar tarafından aynı kapsamda üretilere ilham kaynağı olmuştur (Görsel 6). Bu sanatçılar arasında olan Alman aktivist Liina Klauss binlerce atık terliği kullanarak ürettiği enstalasyonları aracılığıyla atıkları üretime dâhil etmiştir (Görsel 7).

Görsel 6. Eko Nugroho, Aşk Buketi

Kaynak:

<http://www.asiadreams.com/bouquet-of-love-by-the-beach-2/> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020)

Görsel 7. Liina Klauss, Kayıp Tekler

Kaynak:

https://twitter.com/_MollieB/status/1054843299998003200/photo/2 (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020)

Moda eğilimlerinin sürekli değişmesi, kıyafetleri eskimeden modası geçmiş kısa dönemlik giyilen ürünler haline getirmiştir. Üretim ve tüketimin artmasına bağlı olarak kullanılmış kıyafetler de kişilerin tercihlerine bağlı olarak atık durumuna düşmektedir. Bu sebeple, günümüzde ikinci el kıyafetler geri dönüştürülerek değerlendirildiği gibi alınıp satılarak tekrar kullanılabilir. Aşırı tüketime yaptığı çalışmalarıyla göndermede bulunan Derick Melander, topladığı ikinci el kıyafetleri katlayıp istifleyerek oluşturduğu heykelleriyle tanınmaktadır. Kıyafetleri renk tonlarındaki geçişlere göre düzenlemektedir. Belirli bir boyuta göre kıyafetler katlanmakta ve görsel bir uyum oluşturacak şekilde kıyafetler istiflenerek bir düzen oluşturmaktadır. Görsel 8'deki çalışmasında sanatçı, kıyafetleri uçtan uca dikerek, açıktan koyuya doğru birbiri içinde sararak oluşturmuştur. Kişinin ikinci bir teni olarak değerlendirilen kıyafetler, onu kullanan bireyin izlerini ve fiziksel varlığını temsil etmektedir. Aynı zamanda kişinin benliği ve dış dünya arasındaki sınır olarak değerlendirilmektedir. Tek başına bir kıyafet onu giyen kişiyi temsil ederken bir araya gelen yüzlerce kıyafet bir toplumu sembolize etmektedir.

Görsel 8. Derick Melander, Kıyafet Heykeli: İçkinlik ve Aşknlık Arasında, 2012

Kaynak: <https://derickmelander.com/work-by-year/between-immanence-and-transcendence-> (Erişim Tarihi 5 Eylül 2020)

İnsan üretiminin sonucu oluşan atıklar çeşitli şekillerde doğaya karışmakta ve her türlü canlının yaşam alanına zarar vermektedir. Vanessa Barragão, tekstil endüstrisinin oluşturduğu atıkların okyanuslara olan zararını ve buna bağlı olarak deniz canlılarına olumsuz etkisini yapmış olduğu çalışmalarında ele almıştır. “Mercan Bahçesi” isimli çalışmasında endüstriyel atıkların mercan resiflerine olan olumsuz etkilerine odaklanmıştır (Görsel 9). Bir halı fabrikasının satılmayan mallarını temin ederek çalışmasında kullanmıştır. Sanatçı, nakış, keçe, tığ işi gibi el işi tekniklerini kullanarak çevre dostu üretimler yapmaktadır. Tüm çalışmalarında doğadan ve okyanustan ilham alan sanatçı, geleneksel el işi tekniklerini devam ettirmekte ve ekosistemin sürdürülebilirliğine dikkat çekmektedir.

Görsel 9. Vanessa Barragão, Mercan Bahçesi, 2019

Kaynak: <https://mymodernmet.com/ocean-inspired-textile-art-vanessa-barragao/> (Erişim Tarihi 5 Eylül 2020)

2009 yılında Kamboçya’da *Tak Fak* isimli hazır giyim firmasının iflası ile binlerce giysi firma içinde atıl durumda kalmıştır. 2017 yılında “Clothing the Loop” projesi kapsamında 100’den fazla gönüllü ile atıl durumda olan tekstil ürünleri kullanılarak su, hava ve toprak temalı üç farklı yerleştirme yapılmıştır (Görsel 10). Bu yerleştirmeler sırası ile hammaddesi organik olan tekstil ürünler için su tüketimini, tekstil ürünlerin üretimi ile oluşan karbondioksiti, elyaf üretimi için ağaç kesimini temsil etmektedir. Atıl durumdaki 2500 kg giysi, bu proje ile geri kazandırılmıştır.

Görsel 10. Kollektif, Clothing the Loop Projesi, Su-Hava-Toprak, 2017

Kaynak: <https://www.clothingtheloop.org/the-installations> (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2020)

Tekstilin hammaddesi olan iplik ve ipliklerden elde edilen kumaş, bir kıyafeti elde etmede kullanılan ana malzemelerdir. Bu malzemeler gerek üretim gerek tüketim sonrası atık hale gelmektedir. Dünyada milyarlarca insanın yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu atıklar yeryüzünü kaplayan büyük atık yığınlarına dönüşmektedir. “Yığın” isimli çalışmada, atık iplikler ve atıl durumdaki kumaşlar kullanılarak değişen ve dönüşen dünyaya, zarar gören ekosisteme gönderme yapılmıştır (Görsel 11). Her bir iplik tüketimin parçası olan insanı temsil etmektedir. Atık ipliklerin bulunduğu yüzeydeki kesilmiş kumaş parçaları ve kumaş yüzeyindeki yatay çizgiler, doğaya verdiği zararın farkında olan insanın bunu düzeltme çabasını ve girişimini göstermektedir.

Görsel 11. İrem Akdemir, Yığın, 2019, Kişisel koleksiyon

6. SONUÇ

İnsanlık varlığını devam ettirebilmek için ilkçağlardan bugüne ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketmek durumundadır. Zaman içinde insanların tüketme arzusu ihtiyaç fazlası boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde, tüketimin en fazla olduğu ve doğaya en çok zarar veren alanlardan birisi moda ve tekstil sektörüdür. Moda, tüketim öncesi, tüketim sonrası oluşturulan atıklar ve çevreye verdiği tahribatla ile sürdürülebilirliğe konu olmaktadır.

Çalışmanın ilk başlığında konunun ele alınış biçiminden bahsedilmiştir. İkinci başlıkta tüketim toplumu içerisindeki ihtiyaç ve tüketim kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. İki kavram arasındaki fark açıklanmaya çalışılmış ve moda ürünlerinin tüketim üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Üçüncü başlıkta, insanların fazla tüketimi sonucu doğanın zarar görmeye başlamasıyla birlikte çevre bilinci oluşturmak için geliştirilen sürdürülebilirlik kavramı üzerinde durulmuştur. Dördüncü başlıkta, insanların giyinme ihtiyacının israf boyutuna gelmesi ve fazla üretimin çevreye olumsuz etkisinin artmasıyla gelişen sürdürülebilir moda kavramı açıklanmıştır. Bu doğrultuda, zaman içinde gelişen hızlı modanın sürdürülebilirliğe olumsuz etkisi, yavaş moda, etik moda, geri dönüşüm, ileri dönüşüm, tekrar kullanma gibi kavramların sürdürülebilirliğe katkısı ve amaçları, moda ve tekstil ürünleri kapsamında açıklanmıştır. Beşinci başlıkta, sanat çalışmalarında atık ve atıl durumdaki malzeme veya ürünleri kullanarak sürdürülebilirliği konu edinen sanatçıların çalışmalarına yer verilmiştir.

Başlangıçta giyinme ihtiyacını karşılamak için üretilen moda ürünleri, zaman içinde insanların arzu, istek ve hayallerini tatmin eden tüketim nesnelere haline gelmiştir. Bu nesnelere amacına hizmet etmeden önce ya da ettikten sonra nihayetinde atık durumuna düşmektedir.

Oluşan atıklar, sanatçılar tarafından kullanılarak sanat ürünlerine dönüştürülmektedir. Sanatçının atık maddeleri malzeme olarak kullanması, insan-sanat-çevre ekolojisine farkındalığın arttırılması, estetik yolla üretilen sanat ürününün sürdürülebilir çevreye ve sanata katkısını göstermektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı altında ele alınan eserler gün geçtikçe artmakta ve birçok sanatçının katkısı ile malzeme, söylem ve biçim açısından çeşitlilik kazandırılmaktadır. Nitekim bunun farklı disiplinlere de yayılması ile geniş kitlelere sürdürülebilirlik bilincinin nasıl oluşturulabileceği, çeşitli sosyal mesajlar da dahil edilerek sanatçılar tarafından sunulmaktadır. Çalışmada ele alınan eserlerde geri dönüşüm, ileri dönüşüm, tekrar kullanma gibi birçok kavram altında, atık duruma düşmüş birçok şeyin ne şekilde sanat ürünlerine dönüştürülebildiği gözler önüne serilmiştir. Sanatçıların atık malzemeleri kullanarak izleyicisine sanat eseri olarak sunabilmesi, kuşkusuz sanatçının yaratıcı ediminin bir sonucudur. Bunu izleyicisini cezbedecek ve göze hoş gelen bir şekilde yapmasının yanı sıra gözden çıkarılan birçok malzemenin nasıl kullanılacağı ve ne şekilde dönüştürülebileceğini alternatif şekilleriyle birlikte sunmaktadır. Bu sayede, sanatçılar bireylere duyarlılık kazandırmak ve daha az tüketime sevk edecek bir anlayış geliştirmek amacı ile üretimlerini gerçekleştirmektedir. Bilinçli tüketimin gerekliliğini sorgulatarak, doğanın insan hayatındaki önemine ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarına dikkat çekmektedir.

Şüphesiz ki insanın var oldukça tüketmeye devam edecek olması, sadece moda ve tekstil alanında değil tüketimin olduğu her alanda atık oluşumunun devam edeceğini göstermektedir. Dernekler, kurum veya kuruluşlar yaptıkları çeşitli girişimlerle sürdürülebilirliğe teşvik ederken, sanatçıların bunu eserlerine konu alması, topluma farklı bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Nihayetinde sanatçı içinde yaşadığı dönemin ruhunu yansıttığı kadar dönemin ruhuna da tepki veren kişidir. Sanatçının ele aldığı konuyu geniş kitlelere ulaştırabilmesi topluma bilinç kazandırmak ve sürdürülebilirlik adına önemli bir yaklaşımdır. Bu sebeple çalışma, sürdürülebilirlik altında gelişen birçok kavramın bireylere aktarılması ve sosyal bilincin sanat aracılığıyla geliştirilmesi açısından önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Her ne kadar sürdürülebilirlik son yıllarda dikkat çeken bir kavram olsa da gelecekte sürekli karşımıza çıkacak bir konudur. Bu sebeple, bu alanda yapılan ve yapılacak olan her türlü girişim desteklenmeli ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak adına mümkün olabildiği kadar katkıda bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altunbaş, D. (2004). Uluslararası sürdürülebilir kalkınma ekseninde türkiye'deki kurumsal değişimlere bir bakış. *Yönetim Bilimleri Dergisi* (1-2), 103-118.
- Atalay, D. (2015). Kendiliğinden Sürdürülebilir: Türkiye'de Etik Moda. Ş. Kipöz (Ed.), *Sürdürülebilir Moda* içinde (31-42. ss). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri / Yapıları*. (Çev. N. Tural, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bebek, E. (2020). Sanatta Sürdürülebilir Duyumlar, Vogue Metropol. Erişim adresi <https://vogue.com.tr/metropol/sanatta-surdurulebilir-duyumlar>

- Busch, O. V. (2017). *Moda Praksisi*. (Çev. D. Kılıç). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Birleşmiş Milletler. (2012). İstedığımız Gelecek. Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+ 20), Rio de Janeiro, Brezilya.
- Cambridge Dictionary (t.y). *Cambridge Dictionary*. Erişim adresi <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe/proactive>
- Cuc, S. ve Vidovic, M. (2011). Environmental sustainability through clothing recycling. *Operations and Supply Chain Management*, 4(2/3), 108-115.
- Dal, N. E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumu üzerine yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1-21.
- Eser, B., Çelik, P., Çay, A., ve Akgümüş, D. (2016). Tekstil ve konfeksiyon sektöründe sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm olanakları. *Tekstil ve Mühendis*, 23(101), 43-60.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fletcher, K. (2007). Slow fashion. *The Ecologist*, 37(5), 61.
- Fletcher, K. (2014). *Sustainable fashion and textiles: design journeys*. London: Routledge.
- Foglar, C. (2011). *Etik moda tasarımı: Bir trend mi, bir gelecek hareketi mi?*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul.
- Fraser, I. (2008). *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*. (Çev. B. S. Aydaş). Ankara: Dost Kitabevi.
- Joy, A., Jr, J. F., Venkatesh, A., Wang, J. ve Chan, R. (2012). Fast fashion, sustainability, and the ethical appeal of luxury brands. *Fashion theory*, 16(3), 273-295.
- Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir turizm planlaması için ekolojik bir çerçeve. M. Çubuk (Ed.), *Türkiye’de 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım*. İstanbul; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kawamura, Y. (2016). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. (Çev. Ş. Özudoğru). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 19-33.
- Kipöz, Ş. (2015). Ahimsa: Giysilerin Öteki Yaşamı (A Serisi). Ş. Kipöz (Ed.), *Sürdürülebilir Moda* içinde (63-76. ss). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Lawless, E., ve Medvedev, K. (2016). Assessment of sustainable design practices in the fashion industry: experiences of eight small sustainable design companies in the Northeastern and Southeastern United States. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 9(1), 41-50.
- Mangır, A. F. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yavaş ve hızlı moda. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41. Yıl Özel Sayısı), 143-154.
- Özlu, P. G. ve Saatçioğlu, K. (2015). Etik moda kavramı ve tasarımcılar. *İdil Dergisi*, 4(15), 87-110.
- Takuş, Ş. (2010). *Tüketim kültürü ve moda*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, İstanbul.
- Torlak, Ö. (2000). Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü. İstanbul: İnkılâb Kitabevi.

- Türkmen, N. (2009). *Tekstil ve moda tasarımı açısından sürdürülebilirlik ve dönüşüm*. (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul.
- Wang, Y. (2006). *Recycling in textiles*. Cambridge England: Woodhead.
- WCED, S. W. (1987). World commission on environment and development. *Our common future*, 17(1), 1-91.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 25-32.
- Yıldırım, L. (2017). Geri dönüşüm/ileri dönüşüm/tekrar kullanım kapsamında ikinci el giysiler ve sürdürülebilirlik. *Art-e Sanat Dergisi*, 10(20), 484-503.
- Yıldırım, Y. (2015). Tüketici davranışları bağlamında aslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin yeniden incelenmesi ve gösterişçi tüketim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 403-428.